

بۇيوك چاناق قلعه ظفرى^۱

• دوكتور يعقوب عمراوغلو^۲

بو آى بۇيوك چاناق قلعه ظفرى نين ۱۰۲-جى ايل دۇنومونو ياشاياجاغىق. بعضى دوستلار بو ايل دۇنوملرى اوچون «ادراك ائده جگىك» ايفاده سىنى ايشله ديرلر. نه گۆزل بير ايفاده طرزى دئييل مى؟ چاناق قلعه ظفرى گرچكدن ده ادراك ائتمگه احتياجيميز اولان بۇيوك بير حادثه. تاريخده هئچ بير ساواش يوخدور كى، اؤزوندن سونراكى تاريخى چاناق قلعه ساواشى قدر چوخ ائتكيله يه بيلمىش اولسون. بلكه ده ادراكلارا سيغماياجاق قدر بۇيوك بير ظفر اولدوغو اوچون آنلاماقدا زورلانيريق. بۇيوك حادثه لرین ايل دۇنوملرى، اولار حاقيندا يئنيدين دوشونمك اوچون بيزه امكان سونماقدا دئييل مى دير؟

معلوماتلار چاناق قلعه ظفرى نين ايل دۇنومو اولاراق قوتلاديغيميز ۱۸ مارت تاريخى اصلينده چاناق قلعه دنيز ظفرى نين ايل دۇنومودور. داها بۇيوك ساواش يئنى باشلامىشدير بئله دئييله بيلر. هله ۲۵ آوريل «گلى بولو» ساواشلارى، ۶ آقوست «آرى بورنو» و ۹ آقوست «آنافارتالار» ساواشلارى ياشانمامىشدير. گئريده ۱۹-جو تومن قوموتانى (فرماندهى) قورماى ظابط (ستاد افسرى) مصطفى كمال، ۵۷-جى آلايا جونك باييريندا وئردىگى اميرله دستانلاشان هر بيرى بير-بيريندن اؤنملى ساواشلار واردير. اينگيليزلرين، سس سيزجه قاچيب گئده جكلرى ۹ ژانويه ۱۹۱۶ تاريخينه داها ۹ آيدان داها چوخ بير سوره واردير. آما دوروم بئله ايكن ۱۸ مارتى بيز ظفرين ايل دۇنومو اولاراق قوتلاييرييق. چونكو بو ظفر يئنييله بيلمز دئييلن اينگيليز دونانماسينا (دنيز قوه سينه)، يانيندا فرانسيز دونانماسى نين دستگى ايله ده اولدوغو حالده «چاناق قلعه گئچيلمز» دئديگيميز گوندور.

^۱ بو مقاله قارداش قلملر درگيسى نين مارت ۲۰۱۷، سايى: ۱۲۳، صص: ۱۵-۱۳-دن آيناراق عرب اليفباسينا كؤچورولموشدور.

^۲ آوراسيا يازارلار بيرليگى باشقانى (kardeskalemler@gmail.com).

چاناق قلعه ظفرى، يالنيزجا دوشمنى ترس اوز ائتديگيميز بير ظفر دئييل، ۱-جى دونيا ساواشى نين سونوجونو اعلان ائتديگيميز اولايدير.

بيرينجى دونيا ساواشى اوچون ايكي بۇلوم واردير: چاناق قلعه اۇنجهسى و سونراسى.

چاناق قلعه دونيا ساواشى نين سونوجونون بليرلنديگى يئردير.

چاناق قلعه، يالنيزجا ساواشىن سونوجونون دئييل ساواش سونراسيندا قورولاجاق دونيا دوزنى نين شكيللنديگى يئردير.

چاناق قلعه ظفرى اوچون يئنى اۇيگولر تاپماغا چاليشديغيم ظن ائديلمه سين. چاناق قلعه شهيدلرى اوچون عزيز عاكف يميزين دئديگى، «سنه آغوشونو آچميش دورويور پيغمبر» ايفاده سيندن داها گۇزل بير سۇز تاپايلىمريك. بيز ساده جه چاناق قلعه ظفرينى آنلاماغا چاليشاركن وارديغيميز سونوچلار بونلار.

باتيلى قايناقلارى چوخ اوخويوب اۇز تاريخيندن آز خبردار اولان بعضى يئنى يئتمه تاريخچيلريميز، بيرينجى دونيا ساواشىنى آروپا اۆلكه لرى نين اۇز آرالارينداكى بير ساواش اولراق دگرلنديريب عثمانلىنى دا تصادفاً بو ساواشا بولاشان بير دؤلت اولراق دگرلنديرمه اگيليمينده لر. بيسماركين آلمانيا يۇنه تيميندن اوزاقلاشديريلماسى، يئنى ايمپراتورون سياستلىرى ايله بير يۇنو ايله بيرينجى دونيا ساواشى آروپالى اۆلكه لرين اۇز آرالارينداكى بير حسابلاشمادير. آما بو دوروم اصلا ساواشىن ان اۇنملى عنصورلريندن بيرى نين ده عثمانلى تورپاقلارى نين پايلاشيلماسى اولدوغو گرچگينى دگيشديرمز. بو نقطه ده ساواشى باشلادان ايلك قورشون، قبول ائديلن اوتريش وليعهدى آروشدوك فردينانتين اؤلدورولمه سي حادثه سي بئله عثمانلى نين چكيدىگى بالكانلاردا اوتريش- روسيا حاكميت مجادله سيندن دولايى آتيلماميش مى دير؟ يعنى داها ساواش باشلادىغى آندا بئله عثمانلى اۆلكه سي نين پايلاشي مى داعواسى واردير.

بو پايلاشيم اينگيلتره، فرانس و روسيا آراسيندا گيزلى آنلاشلارلا چوخدان پايلاميشدى بئله. هانى بو «عثمانلى ساواشا گيرسه مى، گيرمه سه مى ايدى» تارتيشمالارى عبثدير، عاغلا زياندير. باشقا اۆلكه لر ساواشىن چيخيش سببلىرى ايله ايلگيلى جيلدلرله اون مينلرجه صحيفه بلگه يايينلاركن، بيزيم تاريخچيلريميزين انور پاشانين ياووز و ميدىللى يه بايراق چكيدرمه سي ايله مسئله نى ايضاحلارى، آراشديرما جيلاريميزين اوستون ذكالىرى نين محتشم محصولودور. دونيا تاريخچيلگينده بير اۇرنگى داها يوخدور، اؤدوللنديريلمه ليدير!!

عثمانلى تورپاقلارى پايشلىمىشىدىر، ان اۇنملى پارچا ايستانبول و بوغازلارى ايسه روسلار و ئريلمكدهدير. گيزلى آنلاشمالارلا تثبیت اندیلن بو دورومو، روسلار چاناق قلعه ساواشی باشلايدیغی زامان اینگیلیزلره بیر نوتا وئرهرك یئنیندن تأیید اندرلر. اینگیلیز دوناماسی ساواشا حاضرلارکن، فرانسىزلارین دا قاتیلما اصرارلاری، بو اۇنملى پايشلیمدا اویونا گلیب دنکلم (معادله) دیشی قالمماق اوچوندو. روسلار، اینگیلیزلره داها اۇنجه وئردیکلری سؤزو خاطرلادیب، آمان بیر یانلیشلیق اولماسین ایستانبول و بوغازلار روسیانین اولاجاق دئییه یئنی تأیید ایسته ییردیلر. روسیانین یوز ایلردیر خیال ائتدیگی آن یاخینلاشیردی: ایستانبول اونلارین اولاجاق و ایستی دنیزلره ائنه جکدیلر.

بو اۇنملى دورومو بیر کنارا نوت ائدیپ چاناق قلعه ساواشینا قاییداق.

چاناق قلعه ساواشی ایله ایلگیلی ایلك پلانلاری و. چرچیل، بیرلشیک کراللیق شوراسیندا سپتامبر ۱۹۱۴-ده سونار. بو دورومو آلمان استخباراتی دا، عثمانلی دا خبر آلاز. چاناق قلعه یه گلمگه حاضرلانیرلار. قرارین کسینلشمه سی چوخ سورمز.

اینگیلیز پلانلاریندان خبردار اولان عثمانلی و یا داها آچیق یازساق انور پاشا ایکی اۇنملى حمله گلیشدیرر: بیرینجیسی «ساری قامیش» حرکاتی، ایکینجیسی «سوئز کانالی» حرکاتی.

بیر قاپلان کیمی هئچ گۆزلمه یین بیر آندا یئریندن فیزلایاراق عثمانلی عسگری، ساری قامیش دا، روس اوردوسونون قیرتلاغینا یاپیشیر. تاریخ ۲۲ دسامبر ۱۹۱۴، یعنی چاناق قلعه ساواشی نین باشلاماسیندان تام ۶۰ گون اۇنجه. عثمانلی، روس اوردوسونو وورار. ۷۰ مین عسگرله گئتدیگیمیز جبهه ده ۹۰ مین شهید وئردیگیمیز، هم ده تک قورشون آتامدان شهید وئردیگیمیز، اۇدوللو تاریخچی! تثبیتلرینی ان آزیندان بو یازینی اوخویوب بیتیره نه قدر بیر کنارا بوراخین. بیزییم ایتکیمیز بۇيوك دور اما روس اوردوسو دا ۳۰ مینین اوزرینده ایتکی وئر. چار اینگیلیزلی، تئز حرکت گئچمه لری اوچون بیر مکتوبلا چاناق قلعه یه دعوت اندر. چونکو اینگیلیز دوناماسی نین حاضرلیقلاریندان او دا خبرداردی.

ساری قامیش حرکاتی کیمی گۆزلمه یین بیر حمله ده آق دنیزده یاپیلار. چاناق قلعه ساواشی باشلامدان تام ۱۷ گون اۇنجه تورک عسگری، سوئز کانالیندا اینگیلیز و فرانسىز دوناملارینی وورار. بئله لیکله دشمن قوه لری نین اۇنملى بیر قیسیمینی، چاناق قلعه اۇنلرینه گلمکدن آلی قویار. چاناق قلعه یه هئچ دئییلسه داها چوخ دشمن گلمه سی بئله لیکله انگلنمیش اولار.

ایندی، عصیرلردیر ایستی دنیزلره ائتمک آرزوسوندا اولان و بؤیوک چابالارلا اینگیلیز و فرانسىزلاری بونا اقتاع ائتمیش اولان، ساواش سونوندا ایستانبول و بوغازلاری آماق آرزو ایله یانیب قوورولان چارلیق روسیاسی نین عسگرلری، گمیلری، اوردولاری نهدن چاناق قلعه یه گلمه دیلر. بیر دوشونون. تورک اوردوسو، چاناق قلعه ده دوشمنله بوغاز- بوغازا توتوشموشکن، لیسەلی اؤیرنجیلره وارینجایا قدر، عثمانلی بوتون گوجونو جبهه یه سورموشکن ایستانبول ساحیلرینه، ۱۰ مین روس عسگری چیخارتما یاپسایدی، نه اولاردی؟ اولاری کییم دوردورابیلردی؟ نهدن گلمه دیلر؟ بو سورونون جوابینی ساری قامیش دا آختارماق گرکیر. ساری قامیش دا بیز چاناق قلعه ظفرینی قازاندیق. کانال حرکاتیندا بیز چاناق قلعه ظفرینی قازاندیق. حتی ساری قامیش و سوئز کانالی حرکاتلارینی باغیمسیز جبهه لر کیمی دئییل، عینی گلی بولو کیمی، آری بورنو کیمی، عینی آنافارتالار کیمی بؤیوک چاناق قلعه ساواشی نین جبهه لری کیمی دگرلندیرمک واختی گلمه دی می؟

تورک اوردوسو، ساری قامیش دا ۶۰ مینه یاخین شهید وئردی. آما چارین اوردوسونو ائله فلج ائتدی کی، چاناق قلعه ساواشیندا ایستانبول اؤنلرینده گؤرونه بیلمه دیلر بئله.

چاناق قلعه ده تورکون ظفری گؤرونمگه باشلاپینجا، دنیا دنگه لرینده ایلك دگیشیکلیک بولغاریستان یین بیزیم یانیمیزدا ساواشا گیرمه سی اولدو. بولغاریستان یین بو داورانیشى ایله ۲۹ اکتوبر ۱۹۱۵-ده ایستانبول ایله آلمانیا آراسیندا دمیر یولو مومکون حالا گلدی.

چاناق قلعه ساواشیندان سونرا و. چرچیل، گؤره ویندن آلیندی، تنزیل رتبه یاپیلدی. ساواش یانلیسی لیبرال اینگیلیز حکومتی گؤره وودن اوزاقلاشدیریلیدی. یئرینه هر سیاسی حرکتین تمثیل ائتدیگی مطابقت حکومتی قورولدو.

چاناق قلعه ساواشیندان سونرا ان کسین دگیشیکلیک ایسه روسیادا اولدو. متفیقلری نین یاردیملاریندان محروم قالان روسیادا اقتصادی و سیاسی بحران یوکسلدی. سون اینگیلیز عسگری نین چاناق قلعه دن آیریلما سیندان ساده جه ۱۳ آی سونرا روس چار خاندانی رومانوفلار دا تختلرینه وداع ائتدیله. فوریه دئوریمی ایله یئتکیلر گئچچی حکومته دئور ائدیله.

روس چاری نین تختینی ایتیرمه سیندن یاخلاشیق ۸ آی سونرا گرچکلشن اکتوبر دئوریمی ایله روسیا «ساواشدان و ایچینده بولوندوغو امپریالیست بلوکان چکیلدیگینی» آچیقلا دی. آرتیق دونیادا دنگه لر تاماماً آلت- اوست اولموشدو. گیزلی آنلاشلارلا روسیایا بوراخیلان عثمانلی تورپاقلاری نه اولاجاقدی؟ بو تورپاقلاردا اینگیلتره ان چوخ اؤزونه حاق تانییردی. نجه کی،

موندروس متاركەسىندىن ھەم سونرا چىشىدىلى باھانەلەرلە گىلدىگى اىستانبول و چاناق قلعە اشغاللارينا ان چوخ اسكى متفيقلرى اعتراض ائدە جكدى. فرانسىز حافظەسى، ناپلئونون «اىستانبولا حاكيم اولان دونيايا حاكيم اولار» سۆزونو ھلە اونوتمامىشىدى. البتە، بو اشغالدان ان چوخ راحتسىز اولان اۆلكە روسيا ايدى.

يعنى چاناق قلعەدە سىد اون باشى نىن توپون آغزينا سوردويو مرمى، يالنىزجا اينگىلىز ساواش گمىسى «اوكتان»ى وورمادى، عىنى زاماندا عثمانلىيا قارشى قورولموش گىزلى اتفاقى دا ووردو. نصرت ماين گمىسى نىن دۆشەدىگى ماينلارا (مىن) چارپارق دنىزىن دىبىنى بويلايان يالنىزجا ساواش گمىلىرى دئىيل، امپريالىستلرىن دونيا دوزنى پلانلارى ايدى.

بۇيوك چاناق قلعە ظفرى نىن ۱۰۲-جى ايل دۆنومونده بوتون شەيدلرىمىزى رحمتلە آنىرام.

نور اىچىندە ياتسىنلار! ■